

## TİBB ELMİNİN İNKİŞAFINDA KİTABXANALARIN QARŞISINDA DURAN YENİ VƏZİFƏLƏR

**Nadir İsmayilov**

*Bakı dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin  
bibliografyaşünaslıq kafedrasının müdiri  
Nadir\_ismayil56@mail.ru*

**Yeganə Pirəliyeva**

*Azərbaycan Respublika Dövlət Elmi Tibb Kitabxanasının direktoru  
Kafedra\_bibliograf@mail.ru*

*Tibb elminin inkişafında kitabxanaların qarşısında duran yeni vəzifələr  
Məqalədə tibb kitabxanalarının elmi və tibbi araşdırmalardakı rolu təhlil edilmişdir. Burada tibb kitabxanalarının bilik və bacarıqlarının artırılması, ənənəvi kitabxana xidmətindəki vəzifələrin və prioritet istiqamətlərinin dəyişməsi müzakirə olunur. Həmçinin məqalədə İranın Birjand Tibb Universitetində tibbi kitabxanaların hərtərəfli araşdırılması da müzakirə olunur.*

*Новые задачи, стоящие перед библиотеками в развитии медицинской науки*

*Резюме: В статье анализируются роль и ответственность медицинских библиотек в научных и медицинских исследованиях. В настоящее время обсуждается улучшение знаний и навыков медицинских библиотекарей, смена их обязанностей в традиционной библиотечной службе, смена приоритетов. Крупное исследование медицинских библиотекарей обсуждается в иранском Бирджандском медицинском университете.*

*New tasks for libraries in the development of medical science*

*Abstract: The article analyzes the role and responsibility of medical libraries in scientific and medical research. This time discusses the improvement of knowledge and skills of medical libraries, the shift of their responsibilities in the traditional library service, the shift of priorities. A comprehensive study of medical libraries is discussed at the Iranian Birjand Medical University.*

*Açar sözlər: Tibb kitabxanaları, tibb elmi, səhiyyə, tibbi tədqiqatlar, vəzifələr*

*Ключевые слова: медицинские библиотеки, медицинские науки, здравоохранение, медицинские исследования, задачи*

*Keywords: medical libraries, medical sciences, health, medical research, tasks*

**Giriş:** İnformasiya və kommunikasiya sahəsində, eləcə də kitabxanaların təqdim etdiyi kitabxana xidmətində yeni imkanların, nailiyyətlərin meydana gəlməsi, eləcə də tibb elminin sürətli inkişaf tempilə əlaqədar olaraq, kitabxanaların, xüsusilə tibb kitabxanalarının qarşısında informasiyanın toplanması, seçilməsi, mühafizəsi və ictimai istifadəsinin təmin edilməsində yeni vəzifələr durur. Kitabxana fəaliyyətinin planlaşdırılması, idarə edilməsi və kitabxana fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı metodlar meydana gəlir [7]. Dünya tibb kitabxanalarının fəaliyyətinə nəzər saldıqda məlum olur ki, kitabxanaçıla-

rın ənənəvi kitabxanadaxili xidməti, klinik şəbəkə şəraitində xidmətin göstərilməsi səviyyəsinə yüksəlmişdir [10]. Tibb kitabxanaçıları sanitar maariflənmə işlərində xəstələrin öz sağlamlığı ilə informasiyanın əldə edilməsində, eləcə də tibb işçilərinin fasiləsiz təhsilində iştirak edirlər [8]. Tibbi informasiyanın sürətlə inkişaf etməsi və tibbi informasiya axınının kəmiyyət və keyfiyyət baxımından sürətlə dəyişməsi tibb işçilərini vaxt çatışmazlığı və informasiya texnologiyaları ilə səriştəli istifadə edə bilməməsi problemi qarşısında qoyur. Çünki son illər meydana gələn güclü informasiya alətləri və qabaqcıl informasiya axtarışı sistemləri, bu sistemlərdən istifadə etmək üçün yeni bilik və bacarıqlar məsələsi tibb kitabxanaçıları qarşısında da yeni biliklərə və bacarıqlara yiyələnməyi tələb edir. Müasir tələblərə cavab verə bilən tibb kitabxanaçıları fənlərarası klinik komandalarda kitabxanaçıların iştirakı zəruri məsələ kimi qarşıya qoyur [5].

Tibb elmində elmi-tədqiqat işləri müxtəlif mərhələlərdən ibarət olur ki, bu da tibb işçisinin qarşısında informasiyanın toplanmasında müxtəlif şəkildə iştirak etməsini tələb edir. Lakin heç bir tədqiqat işində tibb kitabxanaçılarının elmi-tibb tədqiqatların aparılmasında rolu tədqiq edilməmişdir. Nəticədə bu rollar kitabxanaçıların özü üçün müəyyən edilməmiş qalır.

**Məsələnin qoyuluşu:** Bu sahə üzrə elmi-tibbi tədqiqatların aparılmasında tibb kitabxanaçılarının rolunun tədqiq edilməsindən ibarətdir.

**Məsələnin izahı:** Tibb işçilərinin effektiv informasiya təminatında tibb kitabxanaçılarının fəaliyyəti bir sıra tədqiqatlarda öyrənilmişdir. Tədqiqatların bəziləri klinisistlərə tibbi xidmətin göstərilməsi və onların fəaliyyətinin səviyyəsinə təsiri (Weightman and Williamson, 2005; Winning and Beverley, 2003), digərləri isə xəstələrə tibb informasiya xidmətin göstərilməsinə həsr edilmişdir [8]. Həmçinin tədqiqatlarda həkimlərə klinik şəraitdə qərarın qəbul edilməsində və əlavə informasiya mənbələrinin təklif edilməsilə onların informasiya tələbatının təhlil edilməsində tibb kitabxanaçılarının rolu tədqiq edilmişdir. Daha bur tədqiqatda tibb kitabxanaçılarının klinik mütəxəssislər ilə müştərək sübutedici təbabətin idarə edilməsi üçün tibb informasiyanın alınması üçün tələbələrin tədris proqramının işlənilməsi və tələbələrin təhsilində zəruri rolu öyrənilmişdir [6]. Kitabxanaçıları tərəfindən təklif edilən tədris proqramı bu sahədə yeni ideya və tendensiyaları özündə birləşdirmişdir [9].

Elmi tədqiqatlarda kitabxanaçıların roluna həsr edilmiş ilk fikirləri A.L. Qudola aiddir (1954). O qeyd etmişdir: "hər bir həkim və tədqiqatçı kitabxanada olmalı, kifayət qədər biliyə malik olmalıdır ki, bibliografik vəsaitlərdən asanlıqla və əminliklə istifadə edə bilsin" [3].

Ölkənin inkişafı üçün əsas platformanın təmin edilməsi üçün tibbi tədqiqatlar yeni komponentləri tələb edir. Bu komponentlərdən daha zəruri olan kitabxana və informasiya mərkəzləridir ki, onlarda keçmiş təcrübəni təhlil etmək, yeni elm və texnologiyalar nəticəsində keyfiyyətli informasiya mənbələrinə giriş ələ edirlər. Kitabxanalar və informasiya mənbələri mənbələrin təqdim edilməsi baxımından elmi tədqiqatların aparılmasında həyatı vacib rol oy-

nayır. Onlar digər tərəfdən millətin elmi nailiyyətlərini, elmi informasiya mənbələrini toplayır və istifadəsini təmin edirlər. Beləliklə, tibbi tədqiqatların aparılmasına kitabxanaçıların rolu şübhəsiz komponentdir [2]. Tədqiqatçıların informasiya təminatında kitabxanaların vəzifəsi və tibb işçilərinə tibbi xidmətin göstərilməsi məsələləri pərakəndə tədqiq edilmişdir. Kitabxanaçıların daha bir rolu həkimlərin qərar qəbul edilməsində sübutların təqdim edilməsi, ədəbiyyat və informasiya axtarışı, verilənlər bazası, zəruri tibbi jurnallar haqqında məlumatlar ilə müntəzəm təmin edilməsindən ibarətdir [1].

Ümumilikdə informasiya axtarışı xidmətlərinə təsiri, ədəbiyyat icmalının təqdim edilməsi, strateji informasiyanın planlaşdırılması (Urquhart et al., 2010), səhiyyədə sübutedici təcrübə haqqında faktik göstəricilərin təqdim edilməsi (Pearce-Smith, 2006) və biliklərin ötürülməsinin əsas komponentlərinin təşkili və idarə edilməsi (Azimi et al., 2015) tibb kitabxanaçıların əsas funksiyalarından hesab edilir.

Onlar tədqiqatçılıq qruplarının təsdiq edilmiş üzvləri olub, maneəsiz şəkildə səhiyyə və tədqiqatçılıq prosesinə uyğun faktik göstəriciləri və alətlərin inteqrasiya edilməsində iştirak edirlər. Bəzi işlərdə tibb kitabxanaçıların auditoriya üçün faktik göstəricilərin ötürücüsü, qruplar üçün texnoloji ekspertlər, konkret informasiya məhsullarının və informasiya resurlarının tədqiqatçıları, informasiya mübadiləsinin təminatçıları, informasiya üzrə menecerlər, müəssisə daxilində xaricində əməkdaşlığın təminatçısı kimi iştirak edirlər.

Bəzi tədqiqatlarda kitabxanaların rolu üç istiqamətdə təsnifləşdirilmişdir: şəxsən və ya əməkdaşlıqla yaradılan onlayn modulaların işlənilməsi ilə informasiya axtarışları vərdişlərinə yiyələnmək, birbaşa xidmət qismində mətni axtarışın təmin edilməsi və ya axtarış kombinasiyalarının istifadə edilməsi [8].

Şimali Karolina Universitetinin tədqiqatçıları kitabxanaçıları üçün yeni funksiyaları müəyyən etmişlər. Onlar tədqiqatçılıq prosesini 5 mərhələdə müəyyən etmişlər: ideyanın işlənilməsi, maliyyələşdirmə, təklif, tədbirin aparılması və yayılma. Elmi tədqiqatlarda texnoloji yeniliklərin istifadə edilməsi məqsədilə 6 əsas mərhələ göstərilmişdir: öyrənmə, təhlil, yazılma, nəşr etdirmə, mövzunun əhatə edilməsi və qiymətləndirilməsi [4].

2015-ci ildə Tibb İnstitutunun hesabatında aparılan sınaqların qeydiyyatı və dizaynı, iştirakçıları, sona yetirilmiş tədqiqatlar, nəşrlər və normativ tələblər klinik tədqiqatların mərhələləri kimi təsnifləşdirilmişdir [4]. Bu tədqiqatda tədqiqatın əsas prosesləri üç mərhələyə bölünmüşdür: tədqiqat vaxtı, tədqiqat zamanı və tədqiqatdan sonra. Hər bir mərhələ ilə bağlı olaraq kitabxanaçının da rolu göstərilmişdir. Tədqiqatlar başlamazdan əvvəl kitabxanaçının malik olduğu bilik və bacarıqlar tədqiqatçıyı istiqamətləndirməyə, hazırlamağa imkan verir. Predmet sahəsi seçildikdə tədqiqatçılıq prioritetləri təklif edilir, predmet üzrə əsas qrupların hazırlanması, qruplar arasında əməkdaşlığın aparılması, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının istifadə edilməsində, eləcə də diskussion qruplarının yaradılmasında, istinadlar siyahısının hazırlanmasında və s. iştirak edir.

Tədqiqatlar aparıldıqda kitabxanaçıların köməkliliyi tədqiqatların irəliləməsində, ədəbiyyat icmalını hazırlanmasında yardım göstərir, onu razılaşdırır, eləcə də tədqiqatın nəticələrini gələcəkdə istifadə edilməsinə yardım göstərir. Nəhayət tədqiqat sona yetirildikdən sonra kitabxanaçılar tədqiqatın nəticələri üzrə elmi işlərin çap etdirilməsində effektiv iştirak edə bilər, tədqiqatın nəticələrinin ekspertlərə ötürərək, sübut edici təbabət üçün elmi göstəricilərin axtarışına yardım edir.

Daha bir tədqiqat işi 2015-ci ildə İranın Bircand tibb Universitetində aparılmışdırbu institut Səhiyyə Nazirliyinin reytingi üzrə ikinci tip universitetlərə aiddir (həm klinik, həm də fundamental elmlər üzrə). Tədqiqata universitetin kitabxanasında işləyən bütün işçilər (n=13) daxil edilmişdir. Göstəricilərin toplanması üçün qapalı suallardan ibarət olan anketlərdən istifadə edilmişdir. Bu anketlər üzrə tibb kitabxanaçılarından tədqiqatçıların gözlədikləri əlamətlər öz əksini tapmamışdır. Ona görə də bu tədqiqatın gedişatında tibb kitabxanaçıların yeni vəzifələri, yeni xarakterik xüsusiyyətlərinin siyahısı tərtib edilmişdir. Ardıcıl olmaq üçün bu əlamətlər üç qrupda formalaşdırılmışdır. Birinci hissəyə 7 sual daxil edilmişdir. Bu rəddə tibb kitabxanaçıların, informasiya üzrə mütəxəssislərin rolu və vəzifəsinə aid məsələlərə toxunulmuşdur. İkinci hissədəki 25 sual kitabxanaçıların yeni roluna tədqiqatçıların münasibəti müəyyən edilmişdir. Üçüncü hissədə isə 7 sual əsasında tədqiqatçıların işi sona yetirildikdən sonra onların tibb kitabxanaçıların yeni roluna olan münasibəti müəyyən edilmişdir. Cavablar 5 ballıq şkala üzrə qiymətləndirilmişdir. Ən aşağı və ən yuxarı qiymətlər müvafiq olaraq 5 və 1 olmuşdur. Cavabların həqiqiliyi kitabxanaçılıq üzrə dörd professor və ekspertlər tərəfindən təsdiq edilmişdir. Anketlər müstəqil doldurulmuşdur. 122 respondentdən 10 müəllim və 2 cavab kitabxanaçı tərəfindən təhrif edilmişdir. Bu təhriflər aşkar edilib aradan qaldırıldıqdan sonra 110 anket gizli şəkildə doldurulmuşdur. Cavablar Statistik paketin köməkliliyi ilə emal edilmişdir. Faktorların orta göstəricilərimin müqayisə edilməsində Fridman meyarından istifadə edilmişdir. Respondentlərdən 99 nəfəri (90%) tədqiqatçı, 11 nəfəri (10%) kitabxanaçı olmuşdur. Respondentlərin 55 nəfəri kişi və 55 nəfəri qadın olmuşdur. Tədqiqatlar aparılmazdan əvvəl kitabxanaçıların yeni rolu müşahidə edildikdə ən yüksək bal ilə 12,58 qiymətləndirilmişdir. Kitabxanaçıların resurslarının daim qiymətləndirilməsi, müxtəlif informasiya mənbələrinə olan tələbatların qiymətləndirilməsi qiymətləndirilmiş, 11,36 bal toplanmışdır. İnformasiya resurslarının, soraq materiallarının seçilməsi, sahənin predmeti seçilməsi mərhələsində tədqiqatçılıq prioritetlərin təklif edilməsi isə daha aşağı rəqəmlə 6,05 ball qiymətləndirilmişdir.

Fridman testinin nəticələri, tədqiqatçıların nöqtəyi-nəzərindən tədqiqata qədər tibbi kitabxanaçılar və informasiya üzrə mütəxəssislərinin yeni rolları ilə əlaqəli amillərin orta sıraları arasında ciddi fərqləri göstərir ( $p < 0.001$ ). Bircand Tibb Elmləri Universitetində çalışan kitabxanaçılar baxımından araşdırma aparmadan əvvəl tibb kitabxanaları və informasiya mütəxəssislərinin yeni rolu ilə əlaqəli amillər arasında, məlumatlar şəbəkələri yaratmaq üçün mütəxəssis-

lərin təcrübə mübadiləsi üçün biliyi idarəetmə bacarıqlarından istifadə ən yüksək 10 ball, orta hesabla 10.41 balla qiymətləndirilmişdir. Cari informasiya xidməti və mövcud məzmun cədvəllərin (mövzu soruq aparatı) istifadəsi istifadəsi, arayış materialları və məlumat bazaları da daxil olmaqla məlumat qaynaqlarının seçilməsi və tətbiqi orta hesabla 10.27 ball qiymətləndirilmişdir. Bu araşdırmada iştirak edən tədqiqatçıların nöqtəyi-nəzərindən araşdırmanın aparılmasında tibbi kitabxanaçıların və məlumat mütəxəssislərinin yeni rolu ilə əlaqəli amillər arasında məqalə və elmi mətnlər üçün tibbi mövzu başlıqlarına (MeSH) əsaslanan standart fənn açar sözlərinin müəyyənləşdirilməsi ən yüksək 17.19 ball olmuşdur. Tədqiqat, ədəbiyyat və bir ardıcılıq kimi bir araşdırma olaraq elmi məlumatların axtarışı, habelə MeSH istifadəsi və verilənlər bazası üçün standart açar sözlərin seçimi 17.73 ball olmuşdur. Verilənlər bazasının sonrakı tətbiqi və axtarış tarixçəsinin sistemli axtarışı və idarə olunması üçün düzgün strategiya seçmək və müvafiq olaraq orta hesabla 17,64 və 16,82 ball olmuşdur. Kompüter proqramlarına statistik məlumatların daxil edilməsi və onların təhlili ən aşağı ball 3,95 ball verilmişdir.

**Nəticə:** Bu tədqiqatın nəticələri, digər tədqiqatlarla müqayisədə, hər bir tədqiqat qrupunun kənar üzv deyil, əsas üzv kimi kitabxanaçıya ehtiyacı olduğunu göstərir. Kitabxananın obyektivliyi və qərəzsiz peşəkar təcrübəsi tədqiqatçılara kömək edə bilər. Kitabxanaçılar tədqiqatlara fənlərarası bir yanaşma və yeni bir baxımdan müraciət edə bilərlər. Həm də fənlərarası araşdırmalarda peşəkar məlumat mübadiləsini asanlaşdırma bilərlər. Oxucunun hər sorğusu onda kitabxananın fəaliyyətinə inam və məmnunluq yaratmaq üçün məqamdır. Bu qızıl məqamlar savadlı alimləri kitabxana elminin daxili təbiəti ilə tanış edə bilər, buna görə alimlər kitabxanaları və kitabxanaçıları bilik və məlumat mənbəyi kimi tanıyırlar. Buna görə tibbi kitabxanaların və informasiya üzrə mütəxəssislərinin tibbi araşdırmalarda yeni rol alacaqları gözlənilir. Bundan əlavə, təlim kurslarınınin təqdim edilməsi, müasir peşə bacarıqlarının mənimsənilməsi və həvəsləndirici amillərinin araşdırılması tibb və səhiyyə sahəsində tədqiqatçılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan alim və mütəxəssislər üçün böyük töhfə verə bilər.

#### Ədəbiyyat

1. Callinan J., McLoughlin K., McCarthy P. Analysis of library associated information needs of staff in a specialist palliative and gerontological care Centre in Mid-West Ireland // Health Information and Libraries Journal, 2010, Vol. 27 No. 4, pp. 286-294
2. Foster M.J. An overview of the role of librarians in systematic reviews: from expert search to project manager // Journal of EAHIL, 2015, Vol. 11 No. 3, p.3-7
3. Goodall A.L. The place of the librarian in the medical team // Bulletin of the Medical Library Association, 1954, Vol. 42 No. 1, p.19-22
4. Ketchum A.M. The research life cycle and the health sciences librarian: responding to change in scholarly communication // Journal of the Medical Library Association, 2017, Vol. 105 No. 1, pp. 80

5. Lappa, E. Undertaking an information-needs analysis of the emergency-care physician to inform the role of the clinical librarian: a greek perspective // Health Information and Libraries Journal, 2005, Vol. 22 No. 2, pp. 124-13
6. Maggio L.A., Kung J.Y. How are medical students trained to locate biomedical information to practice evidence-based medicine? a review of the 2007-2012 literature // Journal of the Medical Library Association, 2014, Vol. 102 No. 3, pp. 184-191
7. O'Connor P. Determining the impact of health library services on patient care: a review of the literature // Health Information and Libraries Journal, 2002, Vol. 19 No. 1, p.1-13.
8. Perrier L., Farrell A., Ayala A.P. et al. Effects of librarian-provided services in healthcare settings: a systematic review // Journal of the American Medical Informatics Association, 2014, Vol. 21 No. 6, p.1118-1124
9. Safdari R., Ehtesham H., Bahadori L. Highlighting a valuable dimension in health care librarianship: a systematic review // Medical Journal of the Islamic Republic of Iran, 2018, Vol. 32 No. 1, pp. 239-245
10. Wagner K.C., Byrd G.D. Evaluating the effectiveness of clinical medical librarian programs: a systematic review of the literature // Journal of the Medical Library Association, 2014, Vol. 100 No. 4.

Rəyçi: t.ü.f.dok. R.Ə.Qardaşov